

УДК 811.272

Світлана Соколова (м. Київ)

МОВНА СИТУАЦІЯ КИЄВА: ПОГЛЯД ЗОВНІ

Статтю присвячено аналізу результатів соціолінгвістичного опитування студентів державного вищого навчального закладу Київської області за допомогою анкети, в якій, зокрема, запропоновано подати власні коментарі до мовної ситуації у м. Києві. Активно свою думку щодо мовної ситуації у м. Києві висловили близько 60% респондентів, понад 80% з них вважають, що ситуація потребує корекції на користь української мови. Розподіл респондентів за регіонами постійного мешкання неоднорідний і не відповідає статистичним даним; близько половини проанкетованих репрезентують себе як гармонійних білінгвів, більше ніж 40 % надають перевагу українській мові й менше 6% — російській, що також розходиться з даними статистики щодо країни загалом, що можна пояснити обмеженими можливостями набуття вищої освіти поза межами свого регіону молоддю, яка недостатньо володіє державною мовою.

Ключові слова: мовна ситуація, рідна мова, мова повсякденного спілкування, білінгвізм, суржик.

Дослідження мови міста — одна з актуальних проблем сучасної соціолінгвістики. Її вивчають у різних ракурсах та під різними кутами зору в різних країнах [10; 8; 4; 6; 7; 16; 18–21 та ін.]¹. В Україні таких досліджень ще небагато [5; 9; 13 та деякі ін.]. Оскільки Київ — це столиця України, його мовна ситуація може бути і об'єктом уваги, і навіть взірцем для мешканців інших регіонів. Утім, ця ситуація неоднозначна і специфічна як порівняно із ситуаціями в столицях інших держав, так і порівняно з регіоном, у якому Київ розташований територіально.

Незважаючи на те, що показник «рідна мова» деякі сучасні дослідники вважають не зовсім коректним для вивчення мовної ситуації України, оскільки «серед етнічних українців переважає (57%) думка,

¹ Огляди літератури див. [1; 15; 17 та ін.]. Досить повно підходить до вивчення мови міста в Росії схарактеризовані в монографії М.В. Китайгородської, Н.М. Розанової [7].

що рідна мова — це мова національності, до якої вони належать, а серед етнічних росіян України переважає думка, що рідна мова — це мова, на якій вони думають та можуть спілкуватися (52,8%)» [2], його цілком можна використати для порівняння даних різних регіонів з того самого дослідження, зокрема перепису населення. Тож, за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. [3], у самому Києві відсоток українців на 10,3 %, а тих, хто назвав рідною мовою українську, на 20,2 % нижчий, ніж у Київській області загалом, за рахунок більшої кількості російськомовних (на 18,1 %) та тих, для кого рідна інша мова (на 2,1 %), тоді як в області відсоток тих, хто назвав рідною мовою українську майже дорівнює відсотку українців за національністю (таблиця 1). До того ж, як інші національності, так і інші мови, в області представлені значно менше (відповідно на 3,2 % та на 2,1 %). Дані щодо Києва різняться й від даних щодо України загалом, проте не суттєво. Для багатомовного міста, яким є Київ, де на тлі співіснування української та російської мов спостерігаємо вкраплення інших мов, принаймні у графічному вигляді, одним з аспектів є дослідження співвідношення мов за комунікативним навантаженням, особливо важливим цей аспект стає за конкурування мов у міському просторі.

Якщо за визначенням рідної мови ситуацію з українською мовою можна вважати відносно благополучною, то дані щодо реального використання мов у повсякденному житті киян значно менш оптимістичні. За даними соціолінгвістичного опитування Центру соціолінгвістичних досліджень «Громадська думка» Науково-дослідного інституту соціально-економічних проблем Києва (2000 р.), тільки або переважно українською мовою спілкуються лише 14,8 % киян, рівною мірою українською та російською — 32,0 % і тільки або переважно російською — 52,5 % [5: 8], тобто близько половини киян практично не говорять українською мовою. Така ситуація, безперечно, неприродна для столиці держави хоча й багатонаціональної, але з явним переважанням титульної нації (нагадаємо, 82,2 % киян назвали себе українцями). Процес відродження національної свідомості через мову «безперечно, потребує часу, що охоплює проміжок життя принаймні двох-трьох поколінь, але було б великою політичною помилкою зволікати із впровадженням низки заходів, котрі б забезпечили переорієнтацію мовної поведінки нових поколінь українських громадян» [5: 8]. Випрацювати реальну тактику корекції ко-

Таблиця 1. Показник «рідна мова» за даними перепису 2001 р.

Регіон	Національний склад			Рідна мова		
	Українці	Росіяни	Інші	Українська	Російська	Інша
Київ	82,2	13,1	4,7	72,1	25,3	2,6
Київська область	92,5	6,0	1,5	92,3	7,2	0,5
Україна загалом	77,8	17,3	4,9	67,5	29,6	2,9

мунікативного навантаження мов відповідно до стратегії, обраної суспільством, і уникнути прийняття необґрунтованих рішень, які спричиняють неочікувані наслідки та суспільні конфлікти, можна тільки за результатами відповідного наукового дослідження, яке враховує, зокрема, й психологічний фактор.

Методами дослідження можуть бути і пряме спостереження із фонозаписом, і аналіз графічних проявів мовної діяльності (різних видів текстів як приватного, так і громадського характеру), і, нарешті, пряме опитування та анкетування мешканців міста щодо їхніх мовних уподобань. Саме з цією метою у відділі соціолінгвістики Інституту української мови НАН України розроблено анкету, в якій, крім паспортної частини та питань, за якими можна отримати мовну характеристику самого респондента, запропоновано подати власні коментарі до мовної ситуації у м. Києві. Крім киян, за цією анкетною протягом 2011 р. були опитані студенти I-III курсів Національного університету державної податкової служби України, розташованого у м. Ірпені Київської області — молодь 1992–1994 рр. народження, вихідці з різних регіонів України — з метою вивчення їхнього сприйняття мовної ситуації Києва. Результати опитування використані в цій статті.

Шляхом суцільного анонімного опитування кількох академічних груп спочатку (перший етап опитування) отримано 109 анкет, які були покласифіковані за місцем постійного мешкання респондентів до вступу до вищого навчального закладу. Області України для аналізу об'єднані в регіональні групи: **центральний регіон** — Вінницька, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська області (група 1), **західний регіон** — Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області (група 2), **східний регіон** — Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Харківська області (група 3), **північний регіон** — Житомирська, Сумська, Чернігівська області (група 4), **південний регіон** — Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області та АР Крим (група 5)². У межах області застосовано класифікацію населених пунктів за їхнім статусом: столиця, обласний центр, невелике місто або смт, село. Незважаючи на те, що серед студентів є представники практично всіх областей України, розподіл проанкетованих за регіонами (табл. 2) виявився неоднорідним, він зовсім не відповідає реальному розподілу дорослих мешканців України за регіонами згідно зі статистичними даними [3], зокрема дуже мало представлені мешканці східного та південного регіонів, відповідно вищий відсоток представників центрального

² У дослідженні проекту INTAS «Мовна політика в Україні: антропологічні, лінгвістичні аспекти та подальші перспективи» дещо інший розподіл областей за регіонами, зокрема Запорізьку область зараховано до східного, Київську — до північного, Хмельницьку — до центрального регіонів [14: 343]. Інші автори пропонують власні варіанти такого розподілу, виділяючи окремо Північно- та Південно-східний регіони та Донбас [12: 72].

Таблиця 2. Випадковий розподіл респондентів за регіонами

	Центр. регіон	Захід. регіон	Схід. регіон	Північ. регіон	Півден. регіон	Загалом
	1	2	3	4	5	
I опит.	38	37	7	21	6	109
%	34,86	33,94	6,42	19,27	5,50	100
II опит.	26	13	11	11	7	68
%	38,23	19,12	16,18	16,18	10,29	100
Разом	64	50	18	32	13	178
%	35,96	28,10	10,11	17,97	7,30	100
Стат. дані, (%) ³	21,5	21,8	29,4	8,1	19,2	100

та західного регіонів, баланс між якими приблизно відповідає їхньому статистичному співвідношенню.

Другий етап опитування (68 анкет) показав трохи вищий відсоток представників східного та південного регіонів, проте він також не відповідає даним статистики. Можна припустити, що саме недостатнє володіння українською мовою стало на заваді вступу більшої кількості представників східних та південних областей до державного закладу, який готує майбутніх держслужбовців і в якому навчальний процес здійснюється українською мовою. Деяко меншу кількість представників північного регіону серед залучених до анкетування можна пояснити меншою загальною кількістю його мешканців, але цей відсоток більший від статистичного (загалом 17,97 % проти 8,1 %). Для отримання зіставлених результатів до показників першого опитування додано 11 анкет представників східного регіону та 9 – південного. Решта анкет другого етапу опитування – представників західного та північного регіонів – вилучені з кількісного аналізу і враховані лише для ілюстрації типів ставлення респондентів до мовної ситуації Києва. Крім того, оскільки метою дослідження є вивчення зовнішньої оцінки мовної ситуації Києва, з групи 1 вилучені анкети постійних мешканців Києва – 8 анкет (таблиця 3), отже, загальна кількість залучених до кількісного аналізу анкет – 119.

Анкета, за якою здійснювалось опитування, передбачала власну оцінку респондентами свого ступеня володіння мовами і носійства суржикю. Відповідно до запропонованих варіантів відповідей сформовано 10 теоретично можливих груп, з яких реальними виявилися 7:

- Вільне володіння українською та російською мовами (відповідь – «вільно – українська, російська») – I.

³ Статистичні дані щодо розподілу дорослого населення наведені за [14: 342], де вони подані для кожної області окремо.

Таблиця 3. Розподіл за регіонами анкет респондентів, залучених до аналізу

	Центр. регіон	Захід. регіон	Схід. регіон	Північ. регіон	Півден. регіон	Загалом
	1	2	3	4	5	
Абс.	30	37	18	21	13	119
%	25,21	31,09	15,13	17,65	10,92	100%
Баланс	-8	-	+11	-	+9	-
Стат. дані, %)	21,5	21,8	29,4	8,1	19,2	

- Вільне володіння українською та російською мовами з використанням суржику (додаткова відповідь — «розмовляю суржиком») — II.
- Вільне володіння українською мовою та російська мова як друга (відповідь щодо російської мови — «читаю, пишу, розмовляю») — III.
- Вільне володіння російською мовою та українська мова як друга (відповідь щодо української мови — «читаю, пишу, розмовляю») — IV.
- Вільне володіння українською мовою, російська мова як друга з використанням суржику (додаткова відповідь — «розмовляю суржиком») — V.
- Вільне володіння українською мовою з використанням суржику (відповідь — «українська мова — вільно», додаткова відповідь — «розмовляю суржиком») — VI.
- Вільне володіння лише українською мовою (VII).

Ніхто з респондентів не оцінив себе як такого, що володіє лише російською мовою або російською мовою та суржиком, або російською вільно, українською як другою та суржиком, тобто носіями суржику прямо визнали себе лише ті 14 осіб, для яких першою мовою є українська, тобто представники груп II (9 осіб), V (2 особи) та VII (3 особи). Ще четверо респондентів інших груп (I-ої — 2, III-ьої — 1, VII-ої — 1) «зізналися», що вживають суржик у родинному спілкуванні. Отже, прямо чи непрямо визнали себе носіями суржику 18 респондентів зі 119 (15,13 %). Цей відсоток значно перевищує статистичні дані (3,1 %, див. табл. 7), і причиною цього може бути вищий рівень критичності самооцінки студентів, які вивчають курс української мови, чують зразки літературного мовлення та багато читають фахової літератури українською мовою, порівняно з популяцією загалом. Зважаючи на наявні класифікації білінгвізму як гармонійного або з переважанням однієї мови, можна об'єднати виділені групи мовців за цими ознаками. Розподіл груп мовців за регіонами відображений у таблиці 4.

Особливих зауваг потребує група VII, представники якої визначили себе як одномовні носії української мови (15,13 % від усіх опитаних). Подальші їхні відповіді на запитання про причини переходу на іншу мову показали, що з 18 респондентів цієї групи 8 зазначили, що в усіх ситуаціях спілкування послуговуються лише українською мовою, і

8 — що можуть переходити на іншу мову (двоє залишили питання без відповіді), натомість 15 з 18-ти вказали як причину переходу на російську мову ситуацію спілкування або мову співрозмовника, тобто непрямо вказали на те, що вони за певних умов переходять на іншу мову, і лише двоє зазначили, що їм переходити складно, четверо з цієї групи вказали на легкість переходу, решта 12 респондентів цієї групи запитання про складність зміни мови спілкування залишили без відповіді. Отже, представники цієї групи зараховані до асиметричних білінгвів, які надають перевагу українській мові, оскільки їхня «одномовність» визначається позамовним фактором і є ознакою їхньої громадянської позиції. Загалом на питання про можливість переходу з української на російську мову позитивну відповідь дав 81 респондент (70,43% опитуваних), тоді як на причини такого переходу (тож непрямо й на його можливість у принципі) вказали 103 (86,55%) респонденти. Жоден з опитуваних не зазначив, що він спілкується винятково російською мовою.

Те, що серед респондентів є представники різних регіонів, дало змогу проаналізувати мову їхнього спілкування у родині та ком-

Таблиця 4. Розподіл респондентів за мовними групами в регіонах

Регіони	2 мови вільно			Українська основна					Рос. основна	Загалом
	I	II	Разом	III	V	VI	VII	Разом	IV	
1 Центр	12	—	12	9	1	2	5	17	1	30
			20 % ⁴ 40 % ⁵					32,69 % 56,67 %		
2 Захід	9	4	13	14	—	1	9	24	—	37
			21,67 % 35,14 %					46,15 % 64,86 %		
3 Схід	9	3	12	2	—	—	—	2	4	18
			20 % 66,67 %					3,85 % 11,11 %		
4 Північ	11	2	13	4	1	—	3	8	—	21
			21,67 % 61,90 %					15,38 % 38,10 %		
5 Південь	10	—	10	—	—	—	1	1	2	13
			16,67 % 76,92 %					1,92 % 7,69 %		
Разом	51 42,86%	9	60	29	2	3	18	52	7	119
			— 50,42 %					— 24,37%		

⁴ Відсоток щодо загальної кількості мовної групи.

⁵ Відсоток щодо загальної кількості територіальної групи.

фортність спілкування українською чи російською мовою за регіонами. Попередній аналіз анкет показав значну подібність відповідей представників східного (група 3) та південного (група 5) регіонів⁶, які внаслідок малочисельності респондентів були надалі об'єднані в одну групу (3+5) для того, щоб результати були порівнюваними з іншими групами.

У таблиці 5 відображені дані про мовні переваги в родині респондентів за регіонами. Таблиця 6 ілюструє комфортність спілкування респондентів певною мовою.

Відповіді респондентів свідчать про те, що серед вихідців з центрального регіону порівняно з родинним спілкуванням збільшилася частка тих, кому комфортно спілкуватися російською мовою (6,67% проти 20,0%) або двома мовами (13,33% проти 16,67%), серед представників західного регіону до гармонійної двомовності адаптувалися троє респондентів (8,11%), серед мешканців північного регіону частка двомовних залишилася незмінною (четверо респондентів, або 19,05%), проте відбувся якісний зсув, оскільки двоє респондентів з групи українськомовних у родині комфортно спілкуються обома мовами, а двоє з двомовних родин комфортніше почуваються у російськомовному середовищі. Дані щодо вихідців зі східного та південного регіонів свідчать про процес успішної адаптації до двомовності (збільшення кількості тих, хто комфортно спілкується обома мовами, з 3 до 10 респондентів — відповідно з 9,68% до 32,26%) українськомовних в родині та носіїв суржика, проте російськомовні в родині зберігають свої мовні переваги.

Таблиця 5. Мова спілкування в родині

Мова	Регіони				Разом	За даними [11: 112]
	1	2	3+5	4		
Українська	23	36	4+4=8	12	79	
	76,67%	97,30%	25,81%	57,15%	66,39%	38,2 %
Російська	2	—	9+8=17	4	23	
	6,67%	—	54,84%	19,05%	19,33%	40,5 %
Українська й російська	4	—	2+1=3	4	11	
	13,33%	—	9,68%	19,05%	9,24%	16,2 %
Суржик	1	1	4+2=4	2	8	
	3,33%	2,70%	12,90%	9,52%	6,72%	3,4 %
Загальна кількість респондентів	30	37	18+13=31	21	119	
	100%	100%	100%	100%	100%	

⁶ У дослідженні С. Мельник, С. Черничка ці регіони схарактеризовані як регіони з абсолютним переважанням російської мови [12: 74].

Таблиця 6. Мова комфортного спілкування

Мова	Регіони				Разом
	1	2	3+5	4	
Лише українська	19 63,33%	34 91,89%	4 12,90%	11 52,38%	68 57,14%
Лише російська	6 20,00%	—	17 54,84%	6 28,57%	29 24,37%
Українська та російська	5 16,67%	3 8,11%	10 32,26%	4 19,05%	22 18,49%

Порівняння цих даних із результатами статистичного опитування (табл. 7) свідчить про те, що наші респонденти більше звикли до вживання української мови в родині, ніж у популяції загалом та за регіонами зокрема. Мовні преференції інформантів щодо споживання друкованої інформації відображені у таблиці 8. Мова, якою респондентам зручно читати художню літературу, великою мірою відображає їхні власне мовні та художні смаки. На тлі загальних 57,14% тих, хто охоче спілкується лише українською мовою, відсоток тих, хто тільки нею прагне читати художню літературу дещо менший — 42,86%, натомість більший відсоток респондентів, яким комфортно читати обом мовами (40,34%) порівняно з активно двомовними (18,49%), зокрема й за рахунок російськомовних (6,72% проти 24,37%). Такий перерозподіл притаманний усім регіонам приблизно однаковою мірою, лише звертає на себе увагу досить високий відсоток тих, хто взагалі не відповів на це запитання, серед представників західного регіону (21,62%).

Стосовно читання преси баланс ще більше переміщується у бік двомовності, особливо це помітно серед вихідців із західного регіону (8,11% — спілкування, 13,51% — художня література та 43,24% — преса), натомість збільшується кількість тих, хто читає пресу російською серед мешканців північного (з 28,57% до 47,62%) і особливо південного

Таблиця 7. Мова повсякденного спілкування⁷

Мова	Регіони				Разом
	1	2	3+5	4	
Українська	65,6%	87,6%	10,85%	27,6%	35,3%
Російська	11,0%	2,7%	66,45%	29,1%	40,3
Українська та російська	19,7%	5,0%	19,35%	38,2%	22,4%
Суржик	3,7%	1,6%	2,85%	4,3%	3,1%

⁷ За даними Л.Т. Масенко [11: 106].

Таблиця 8. Мова читання

Мова		Регіони				Разом
		1	2	3+5	4	
Худ. література	Лише українська	17	24	5	5	51
		56,67%	64,86%	16,13%	23,81%	42,86%
	Лише російська	1	—	7	—	8
		3,33%	—	22,58%	—	6,72%
	Українська та російська	12	5	18	13	48
		40,0%	13,51%	58,06%	61,90%	40,34%
Не відповіли	—	8	1	3	12	
	—	21,62%	3,23%	14,29%	10,08%	
Преса	Лише українська	15	18	3	6	42
		50,0%	48,65%	9,68%	28,57%	35,29%
	Лише російська	4	—	9	2	15
		13,33%	—	29,03%	9,52%	12,61
	Українська та російська	8	16	17	10	51
		26,67%	43,24%	54,84%	47,62%	42,86%
	Не відповіли	3	3	2	3	11
		10,0%	8,11	6,45%	14,29%	9,24%
Фахова література	Лише українська	26	32	15	12	85
		86,67%	86,49%	48,39%	57,14%	71,43 %
	Лише російська	—	—	3	—	3
		—	—	9,68%	—	2,52 %
	Українська та російська	2	3	11	7	23
		6,67%	8,11%	35,48%	33,33%	19,33%
	Не відповіли	2	2	2	2	8
		6,67%	5,41%	6,45%	9,52%	6,72
Загальна кількість респондентів		30	37	31	21	119
		100%	100%	100%	100%	100%

та східного регіонів (з 32,26% до 58,06% художньої літератури та до 54,84% – преси) порівняно з мовою їхнього комфортного спілкування. У регіональній групі 3+5 (схід+південь) кількість тих, хто читає пресу російською мовою, відповідає кількості тих, хто нею говорить, хоча художню літературу в цій групі читає лише російською менше респондентів (22,58%). Такий перерозподіл мовних переваг щодо читання преси у бік російської мови можна пояснити наявною пропозицією друкованих видань, в яких приваблює передусім зміст, до того ж найбільший зсув спостерігаємо в групі вихідців із західних областей, які фактично переселилися у центральний регіон і змушені обирати з наявних видань, тоді як інтерес до читання художньої літератури сформувався значно раніше.

Адаптація до фахового спілкування українською мовою наочно простежується у відповідях на запитання про комфортну мову споживання фахової літератури. Оскільки викладання у виші здійснюється українською мовою, і студенти до цього звикли, мовою комфорту споживання фахової літератури назвали українську 71,43 % опитаних проти 57,14% тих, хто обрав її як мову комфортного спілкування. Ця закономірність простежується в усіх регіональних групах, зокрема центральній (86,67% проти 63,33%) та північній (57,14% проти 52,38%), менший відсоток вибору української мови порівняно з активним спілкуванням у західному регіоні (86,49% проти 91,89%) зумовлений тим, що двоє респондентів (5,41%) це питання залишили без відповіді. Найбільший відсоток зростання прихильників української мови у читанні фахової літератури спостерігаємо серед представників групи 3+5 (схід+південь) – з 12,90% (4 особи, які спілкуються українською мовою) до 48,39% (15 респондентів). Винятково російською мовою прагнуть читати фахову літературу лише троє респондентів (2,52 % від усіх опитаних), усі вихідці зі східного регіону (16,67% у регіоні та 9,68% у групі 3+5 проти 54,84% у цій групі тих, хто прагне спілкуватися російською). Значно менший і відсоток тих, кому зручно читати фахову літературу обома мовами, напевно тому, що це потребує знання двох терміносистем, у центральній регіональній групі (6,67% проти 16,67%), збережений у західній (8,11% – троє респондентів), трохи більший у групі 3+5 (35,48% проти 32,26%) та групі 4 (33,33% проти 19,05%) за рахунок активно російськомовних респондентів.

Одним з пунктів анкети була пропозиція подати свої коментарі до мовної ситуації Києва. Цією пропозицією скористався 71 респондент зі 119, тобто 59,66% (табл. 9). Найактивніше висловлювалися представники центрального регіону (70,00%), найменш активно – південного (46,15%). За мовною ознакою (таблиця 10) приблизно однаково активно висловлювалися респонденти, для яких основною мовою є українська (61,54%) і гармонійні білінгви (61,6%). За окремими групами мовців (табл. 10) найактивнішими були респонденти групи III (вільне володіння українською мовою та російська мова як друга) – 21 коментар з 29 анкет (72,4%), із приєднанням до них двох двомовних носіїв суржику (група V) активність зростає до 74,19%. Малочисель-

Таблиця 9. Розподіл респондентів, які дали коментарі, за регіонами

	Центр. регіон	Захід. регіон	Схід. регіон	Північ. регіон	Півден. регіон	Загалом
	1	2	3	4	5	
Кількість респондентів	30	37	18	21	13	119
Кількість коментарів	21	22	10	12	6	71
%	70,00	59,46	55,56	57,14	46,16	59,66

Таблиця 10. Розподіл респондентів, які дали коментарі, за групами мовців

	2 мови вільно			Українська основна					Рос. основна	Загалом
	I	II	Разом	III	V	VI	VII	Разом	IV	
Кількість респонд.	51	9	60	29	2	3	18	52	7	119
Кількість комент.	31	6	37	21	2	1	8	32	2	71
%	60,78	—	61,66	72,41	—	—	44,45	61,54	—	59,66

ність представників груп II, IV, V і VII не дає змоги потрактувати активність їхніх коментарів.

Самі коментарі, подані у довільній формі, дуже важко класифікувати, але загалом їх можна умовно поділити (див. табл. 11) на такі, що **лише констатують факт двомовності** в Києві або вживання суржик у, не висловлюючи прямо свого ставлення до цього:

У Києві багато людей спілкуються як українською, так і російською мовою (P-5, МГ-I); Населення м. Києва розмовляє різними мовами (P⁸-2, МГ-III); Переважна кількість розмовляє українською, але й велика кількість тих, що розмовляють російською та суржиком (P-3, МГ-III); Дуже часто зустрічаються люди у м. Києві, які розмовляють російською мовою (P-1, МГ-V);

позитивно або нейтрально ставляться до двомовності:

Я вважаю, що кожен має право спілкуватися як російською, так і українською (P-1, МГ-I); але саме до двомовності, а не лише вживання російської: Багато людей навіть не розуміють української мови, я вважаю це неправильним. Якщо люди розмовляють російською мовою, то їм це зручніше, але потрібно знати і свою рідну мову (P-1, МГ-III); У місті Києві звичайно переважає українська мова, але половина людей говорить на російській. На мою думку, люди повинні знати досконало українську мову і російську. Але ж у м. Києві люди повинні спілкуватися на українській мові, я вважаю це правильним, а російську знати не завадить (P-3, МГ-I);

вважають мовну ситуацію Києва прийнятною, оскільки вона відповідає статусу української мови як державної:

Я вважаю, що мовна ситуація в м. Києві не така вже жахлива. Так як більшість населення розмовляє українською (P-4, МГ-I);

визнають переважання російської мови в мовному просторі міста:

В наш час більшість населення м. Києва спілкується російською мовою і лише дуже невелика частина розмовляє українською мовою (P-2,

⁸ У коментарях ужито скорочення на позначення статусу респондентів: P – регіон, МГ – група мовців.

Таблиця 11. Розподіл коментарів за регіонами

Характер коментарів		Центр. регіон	Захід. регіон	Схід. регіон	Північ. регіон	Півден. регіон	Загалом
		1	2	3	4	5	
Ситуація погребує корекції на користь української мови	Переважає рос. мова	11	2	—	—	—	13 18,31%
	Посилити українську	3	12	4	8	2	29 40, 85%
	Ситуація потребує вдосконалення	2	2	1	1	—	6 8,45%
	Занепокоєні пануванням суржику	2	3	—	2	3	10 14,08%
	Разом	18	19	5	11	5	58
	% коментарів	85,71	86,36	50,0	91,67	83,33	81,69
Ситуація благополучна	Наявна двомовність	—	2	—	—	1	3 4,23%
	Допускають двомовність	3	1	4	—	—	8 11,27%
	Переважає укр. мова	—	—	1	1	—	2 2,82%
	Разом	3	3	5	1	1	13
	% коментарів	14,29	13,64	50,0	8,33	16,67	18,31
Загальна кількість коментарів		21	22	10	12	6	71

МГ-III); *Неоднозначна ситуація, адже багато людей говорить російською мовою, а українську мову не визнають* (P-1, МГ-III); дехто з респондентів намагається це пояснити: *Переважає кількість людей спілкується російською мовою, можливо, через те, що багато з них приїхали із закордону* (P-1, МГ-VII); двоє респондентів **бачать перспективу**, оскільки ситуація поступово покращується на користь української мови:

Мовна ситуація у м. Києві складна. Більша частина населення міста спілкується російською мовою. Українську мову у Києві, особисто я, чую дуже рідко. Звичайно, за останні роки тенденція до збільшення кількості україномовних киян зростає (P-1, МГ-III); ситуація у Києві оцінюється як **краща порівняно зі східним регіоном**: *Порівняно з Дніпропетровською областю ситуація у м. Київ мені подобається більше: більша частина розмовляє українською мовою, люди простіше до цього відносяться, не кривляють і не перекручують українські з російськими словами. Але все рівно присутня і російська мова, хоча я не вважаю це правильним* (P-3, МГ-II);

занепокоєні пануванням суржиків:

Широке використання паралельно декількох мов одразу: українська та російська, що зумовлює появу суржика (P-5, МГ-I); прагнуть підвищення культури української мови: Я вважаю, що українською мовою досконало спілкуються дуже мало людей. Переважна більшість використовують суржик. Тому необхідно запровадити необхідні заходи для покращення знання мови (P-4, МГ-I);

частина респондентів лише дають негативну оцінку або вказують на **необхідність вдосконалення ситуації**, не називаючи напрямків:

Негативно ставлюся (P-4, МГ-V); Мовна ситуація у м. Київ потребує вдосконалення (P-3, МГ-I); Мовна ситуація у м. Києві, на мою думку, є досить складною, адже немає точної визначеності, якою мовою спілкуватися: українською чи російською, тому треба сердечніше поставитися до цього питання (P-2, МГ-III);

Безпосередньо за **необхідність посилення позицій української мови** висловилися 29 респондентів (40, 85% від усіх, хто висловив свою думку):

*На жаль, ситуація в м. Києві складається не на користь рідної мови. Хотілось би частіше чути українську, йдучи вулицями міста. Наше правління не робить жодних дій для покращення цього (P-5, МГ-I); На сьогодні ситуація в м. Києві з мовою досить складна, через те, що всі приїжджі люди намагаються розмовляти російською через різні причини, більшість з них вважають, що українська мова не престижна і розмовляти нею важко (P-4, МГ-I); як мотивацію такої необхідності нерідко вказують саме на **статус Києва як столиці України**: Я вважаю, що так як м. Київ це столиця України, то і переважна більшість населення повинна розмовляти українською, а не російською. Тобто кожен з нас, а саме той, хто спілкується російською, повинен намагатися спілкуватися українською у повсякденному житті (P-3, МГ-I); деякі з цих коментарів досить **категоричні**: Мовна ситуація Києва є дуже жахлива, на мою думку, тому що більшість населення спілкуються російською мовою, а ті, що спілкуються українською мовою, чомусь постійно підстроюються під тих, хто спілкується російською мовою, і це мені дуже не подобається, тому що ми українці і повинні спілкуватися нашою рідною мовою — українською (P-4, МГ-II); висловлені також **побажання до мови засобів масової інформації**, кіно, преси, стендової інформації та реклами: У місті Києві більшість спілкується російською. Телеекран, радіомовлення та реклама витісняє українську, на превеликий жаль. Мені як громадянину України хотілося б, щоб кругом була виключно українська (P-2, МГ-VII).*

Отже, аналіз анкет обстеженої соціальної групи (студенти вишу, напрямок — економіка, вік — 18–20 років, вихідці з різних регіонів України, наразі мешканці Київської області, які часто відвідують Київ), показав, що:

1. Розподіл респондентів за регіонами постійного мешкання неоднорідний і не відповідає статистичним даним; близько половини

проанкетованих репрезентують себе як гармонійних білінгвів, понад 40 % надають перевагу українській мові й менше 6% — російській, що також розходиться з даними статистики щодо країни загалом.

2. Однією з основних причин такої невідповідності може бути недостатнє володіння державною мовою з боку представників східного та південного регіонів.
3. Виділені мовні групи можуть бути використані для аналізу анкет інших соціальних та вікових груп.
4. Динаміка мовних преференцій представників різних мовних груп свідчить про достатню спроможність до адаптації молоді до зміни мовного середовища і реальність оволодіння нею державною мовою, принаймні на рівні професійного спілкування, у разі створення відповідних умов для навчання і залучення стимулів (у нашому випадку — здобуття освіти і перспектива престижної роботи).
5. Вищий відсоток осіб, що визнали себе носіями суржику порівняно з популяцією загалом пояснюється більшим ступенем критичності їхньої самооцінки.
6. Запропоновані параметри аналізу анкет дали змогу встановити залежність мовних звичок індивіда не лише від рівня володіння мовами, а й від соціальних параметрів спілкування, зокрема реального комунікативного навантаження мов і комунікативних потреб респондентів, що спонукає до пошуку шляхів поміркованої корекції цього навантаження у бік державної мови і стимулювання до її активного використання.
7. Активно свою думку щодо мовної ситуації у м. Києві висловили близько 60% респондентів різних мовних і територіальних груп, і лише менше 20% з них вважають ситуацію відносно благополучною, а понад 80% — що ситуація потребує корекції на користь української мови, дані за регіонами досить близькі, за винятком східного, де думки поділилися навпіл. Звичайно, ці погляди слід сприймати як відображення позиції молоді, налаштованої на розбудову національної держави, молоді, яка або повністю адаптована або вже прийняла рішення адаптуватися до українського, зокрема українськомовного суспільства.

1. *Васина А.В.* Язык города: история изучения // <http://confcontact.com/2007nov/vasina.htm>
2. *Вишняк О.* Мовна ситуація та статус мов в Україні: динаміка, проблеми, перспективи // <http://forumn.kiev.ua/2008-03-70/70-10.htm>
3. Всеукраїнський перепис населення 2001 р. Результати // <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/>
4. *Емельянова А.М.* Эргонимы в лингвистическом ландшафте полиэтнического города (на примере названий деловых, коммерческих, культурных, спортивных объектов г. Уфы): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. — Уфа, 2007 // <http://planeta-imen.papod.ru/novosti/avtoreferat2.html>
5. *Залізняк Г., Масенко Л.* Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешний. — К.: Вид дім «КМ Академія», 2001. — 94 с.

6. *Исмагилова Н.В.* Язык города Уфы: функционирование различных языковых подсистем и билингвизма: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. — Уфа, 2007 // http://vss.nlr.ru:8101/archive_catalog.php?p=3&rid=4955
7. *Китайгородская М.В., Розанова Н.Н.* Языковое существование современного горожанина: на материале языка Москвы. — М.: Языки славянских культур, 2010. — 496 с.
8. *Колесов В.В.* Язык города. — Изд. 4-е. — М.: Либроком, 2009. — 194 с.
9. *Кудрейко І.О.* Соціолінгвістичний портрет малих міст Донеччини: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. — Донецьк, 2011. — 17 с.
10. *Ларин Б.А.* О лингвистическом изучении города // История русского языка и общее языкознание. — М., 1977. — С. 175–179.
11. *Масенко Л.* Мовна ситуація в Україні: соціолінгвістичний аналіз // Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації / За ред. Ю. Бестерс-Дільгер. — К.: Вид. дом „Києво-Могилянська академія”, 2008. — С. 96–131.
12. *Мельник С., Черничко С.* Етнічне та мовне розмаїття України: Аналітичний огляд ситуації. — Ужгород: ПоліПринт, 2010. — 163 с.
13. *Миколенко Т. М.* Український міський сленг (на матеріалі усного мовлення тернопільців): Автореф. дис... канд. філол. наук. — К., 2006. — 24 с.
14. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації / За ред. Ю. Бестерс-Дільгер. — К.: Вид. дом „Києво-Могилянська академія”, 2008. — 363 с.
15. *Хорошева Н. В.* Язык города как объект исследований в русской и французской лингвистике // Вестник Пермского университета. Серия: Иностранные языки и литературы. — 2008. — № 5. — С. 120–125.
16. *Шалина И. В.* Уральское городское просторечие как лингвокультурный феномен: Автореф. дисс. ... докт. филол. наук. — Екатеринбург, 2010 // <http://rudocs.exdat.com/docs/index-129129.html>
17. *Юнаковская А.А.* «Язык города» как объект изучения (итоги и перспектива) // Омский научный вестник. — Издательство: Омский государственный технический университет. — 2006. — № 9. — С. 252–255.
18. Язык современного города. Тезисы докладов международной конференции Восьмые Шмелевские чтения. — М.: ИРЯ РАН, 2008. — 169 с.
19. *Krětová M.* Formierung der Stadtsprache als Reflex von Kontakten zweier Ethnien // Leute in der Grossstadt. Vyd. I. Brno : Ústav pro etnografii a folkloristiku, 1993. — P. 79–84.
20. Mehrsprachigkeit in der Stadtregion / hrsg. von Karl-Heinz Bausch. — 1. Aufl. — Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann-Bagel GmbH, 1982. — 463 S.
21. *Schlobinski P.* Stadtsprache Berlin: Eine Soziolinguistische Untersuchung (Soziolinguistik und Sprachkontakt, Band 3), 1987. — 299 S.

Svitlana Sokolova (Kyiv)

LINGUISTIC SITUATION IN KYIV. A VIEW FROM THE OUTSIDE

This article is devoted to the results of the test of sociolinguistic survey of students of the Kyiv region higher educational establishment with the help of questionnaire, which, by the way, offered to provide their own comments towards the linguistic situation in Kyiv. Nearly 60% of respondents expressed their opinions about the linguistic situation in an active way, more than 80% of them consider that the situation should be changed in favor of the Ukrainian language. Distribution of respondents by regions of permanent residence is inhomogeneous and does not correspond to the statistics; about the half of questioned represent themselves as harmonic bilinguals, over 40 % preferred the Ukrainian language and less than 6% — Russian that also does not match the statistics of the country in general, the fact that may be explained by the limited abilities of getting higher education by youth outside their region, that do not speak their state language in a proper way.

Key words: Linguistic situation, state language, everyday speech, bilingualism, surzhyk.